

Oponentský posudek disertační práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. František Vrhel, CSc.

Samek, Tomáš, *Možnosti deixe jako interpretačního principu. Česky a německy mediovaný prostor*. Praha: UK FF, 2015, 154 stran.

Předkládaná disertační práce Tomáše Samka je mimořádná již od úvodních pasáží. Nebývá zvykem, aby určitý odborný text, ať už je to článek ve speciálním periodiku, kniha nebo rozsáhlejší práce jako je disertace, měl šestnáct (!) klíčových slov namísto obvyklých pěti až sedmi. Nadstandardní počet klíčových slov dává tušit, v jakém konceptuálním rámci se bude autor pohybovat a mýlil by se ten, kdo by předpokládal, že některé z těchto klíčových slov přece jen budou v práci poněkud upozaděny. Přesto je možné říci, že nezpochybnitelným hlavním tématem práce je *deixe*, *deiktická perspektiva* a výklad jejího významu a možností v komunikaci.

Celá práce je již od prvních stránek doslova nabitá pojmoslovným aparátem, přičemž autor sám přichází s celou řadou inovativních pojmů (např. *endodeixe* či *intrapersonální metamediace*) nebo s upřesněním či modifikováním pojmů stávajících. V *Úvodu* (s. 3-12) nastiňujícím možnosti deixe uvažuje autor o jiném chápání deixe, která se mu jeví „jako obecnější výkladový princip světa lidské sociality a jejich komunikačních projevů“ (s. 5). Od počátku tedy směřuje za Bühlerovo obecné vymezení deiktik spočívající v *origu*, bodu, jenž považuje za střed subjektivní orientace vymezené prostorovou, časovou a personální osou deixe (*zde-ted'-já*). Právě jistou revizi a obohacení původního snad poněkud úzkého vymezení deixe Karlem Bühlerem lze považovat za jeden z centrálních cílů práce. V podkapitole *Metodologický horizont* autor zpřesňuje svůj výzkumný cíl: „Je možné deixi koncipovat jako jeden z interpretačních principů světa sociálních a komunikačních interakcí?“ (s. 7). Zde také jednoznačně poukazuje na propojenost vlastního postupu - např. rozpracováním metod sociální sémiotiky – rozvíjené jak některými lingvisty (především Bühlerem a později Jakobsonem), tak některými antropology (Andersonem či Geertzem, abych se přidržel toho, jaká jména uvádí sám autor). Teoreticky tak práce stojí na přístupech lingvistické antropologie a sociokulturní antropologie, a také, tím, že rozebírá především český a německý mediovaný prostor, sociologie, resp. mediálních studií. V jedné z dalších podkapitolek (*Vztah kompozice a tématu*) je naznačena graduálnost či interpretační procesuálnost práce založená zejména na postupném rozšiřování pojmu deixe.

Zdá se, že autor, snad veden snahou trochu osvěžit jinak sofistikovanou a vysoce odbornou výpověď, rád používá paralely s literárními texty - např. úvodní odkaz na jednu Skácelovu sbírku má nebo může od počátku v čtenáři nabudit jistou literární atmosféru textu. A skutečně: celá práce je, přinejmenším implicitně, jakoby vystavena na fázích výstavby dramatu: po „expozici“ (uvedení do tématu) následuje „kolize“ (2. a 3. kapitola) spočívající v zpochybnění některých přístupů, ale především ve vysvětlování a interpretaci vlastních tezí. Poté dospívá práce k jakémusi vrcholu, za nějž můžeme považovat výbornou kapitolu o *putování poutníka mediální krajinou* (opět skvělé až literární vystižení studované problematiky). Tato kapitola ovšem není „krizí“, nýbrž výborně interpretovanou „zápletkou“ – například relativně stručná, ale naprosto precizní analýza deiktické polarizace bulvárnost-serióznost. Tady autor navíc uplatnil svou mnohaletou zkušenost z české a německé „mediální krajiny“, o to větší relevanci má jeho výpověď. Analýze *polarismu* s cílem překročit přetrvávající „binarismus ostrých dichotomií“ je ostatně věnována hned první kapitola celé práce. V této souvislosti je překvapivé, že Tomáš

Samek je v podstatě prvním sociálním vědcem u nás, kdo tuto ostrou dichotomii explicitně napadá, snaží se ji dekonstruovat a upozorňuje na mnohem jemnější přechodové škály – například mezi singulárem a plurálem aj., navíc pregnantně, až s matematickou a logickou přesností vystižené. Totéž se pak snaží uplatňovat při rozboru deiktické perspektivy, například tím, že Bühlerovo origo fixně orientované na mluvčího z této fixace vyvazuje a ukazuje to na mnoha konkrétních příkladech. Za „peripetii“ můžeme považovat poslední (pátou) kapitolu, v níž se autor věnuje dalším možnostem zkoumání deixe zajímavou inspirací v jazyku filosofie Martina Bubera.

Pokud jsem si vypůjčil při hodnocení části Samkovy práce pojmy ze stavby dramatu, měl bych ještě poukázat na „katastrofu“, rozuzlení v závěru. To nespočívá ani tak v sedmibodovém shrnutí disertace, jako spíše v naznačení možností deixe do několika obecnějších typů zároveň však s vědomím, že tyto možnosti mají své limity. Každopádně je nepřehlédnutelným faktem, že vysoce fundovaná práce Tomáše Samka je patrně nejvýraznějším domácím příspěvkem k problematice deixe a zároveň velmi hlasitou výzvou k tomu, aby byla nadále deixe seriózním předmětem sociálně vědní analýzy.

Zbývá snad odpovědět na otázku, zda se dá Samkově práci něco vytknout. Pokud ano, tak jen několik drobností: 1. Práce si jistě zaslouží knižní vydání, a pokud se pro to autor rozhodne, doporučil bych mírnou úpravu ve vyjadřování. Výrazy jako salientní, aberantní aj. se dají nahradit českými ekvivalenty a odbornosti práce by to jistě neuškodilo. 2. Na str. 31 je uvedeno „pierceovský pojem“ a „Pierceovo pojetí“ namísto správného „peirceovský“ a „Peirceovo“. Vzhledem k autorově znalosti Peirceova díla je tohle možné považovat za drobný překlep. 3. Na str. 96-97 je zmiňován *metodologický nacionalismus* v souvislosti s U. Beckem, který nabádá, abychom neuvízli v jeho pastí. Jelikož je jinak v celé práci precizně reflektován a vysvětlován konceptuální aparát, asi by měl být tento pro výkladovou linii práce důležitý pojem zavedený Andreasem Wimmerem a Ninou Glick Schiller vysvětlen blíže alespoň v poznámce pod čarou.

Závěrem: jak již naznačeno, považuji disertační práci Tomáše Samka za mimořádně zdařilou, vysoce erudovanou a brilantně vypointovanou. V takovém případě je poměrně jednoduché konstatovat, že práce nejen splňuje, ale značně překračuje požadavky kladené na disertaci, bez výhrad ji doporučuji k obhajobě a navrhuji klasifikaci *prospěl*.

V Praze, 27. 5. 2015.

Marek Halbich, Ph.D.